

Historiske noter indeholder bidrag fra: arkivar Susanne Krogh Bender (S. K. B.), kandidatstipendiat Karsten Christensen (K. C.), stud. mag. Steen Ove Christensen (S. C.), stud. mag. Søren Ehlers (S. E.), arkivar C. Rise Hansen (C. R. H.), stud. mag. Ole L. Frantzen (O. F.), lektor Knud Prange (K. P.), overinspektør Holger Rasmussen (H. R.) og redaktøren (usigneret).

Ingeniørkorpsets Arkiv I. Med denne publikation udsendte Rigsarkivet i 1974 for første gang en registratur over en del af det righoldige militærhistoriske materiale, der befinder sig her. Baggrunden herfor var, at hærens arkiv fra 1. april 1971 blev en afdeling under rigsarkivet. En af arkivets medarbejdere, oberstløjtnant S. A. Larsen, havde gennem længere tid arbejdet på en registratur over ingeniørkorpsets arkiv. Første del af hans manuskript foreligger nu med denne registratur, der indeholder fortifikationsetaternes arkiv 1697–1763 og ingeniørkorpsets arkiv 1763–1848. I rigsarkivet befinder sig størsteparten af de militære værns arkiver. Undtagelsen er flyvevåbnets arkiv. Hærens og marinens arkivalier er i dag fordelt på rigsarkivets forskellige afdelinger. På 1. afdeling findes for tiden frem til 1848 alle marinens arkivalier, hvorimod det for hærens ved-

kommende gælder, at der her kun findes materiale vedrørende dets centraladministration. På 2. afdeling findes det tilsvarende materiale fra tiden efter 1848. I hærens arkiv – nu 3. afdeling – er beliggende alle de landmilitære våbenarter og afdelingers arkiver. Af disse arkiver er ingeniørkorpsets arkiv langt det største. Naturligvis interesserer de militære arkiver i første række de militærhistoriske forskere. Personalhistoriske forskere kender dog også deres værdi. Men disse arkiver bør ikke kun interessere disse grupper, for de indeholder meget materiale, der kan anskueliggøre andre historiske områder. I ingeniørkorpsets arkiv ligger der meget materiale, som både kan belyse militær og almindelig bygningshistorie. I alle de militære afdelingers arkiver findes et rigt materiale, der kan belyse sociale forhold, eftersom hærens afdelinger i visse perioder var indkvarterede hos borgerne. Både hærens og marinens arkiver indeholder et stort regnskabsmateriale, der næsten ikke er benyttet i økonomisk historiske sammenhænge. Som et måske mere specielt eksempel kan nævnes, at der i marinens arkiv ligger landbrugshistorisk materiale samt kilder til belysning af teknikkens historie. Dette skyldes, at marinens berømte skibskonstruktør i 1700-tallet Henrik Gerner var stærkt

interesseret i disse emner. Rigsarkivets mange militære arkiver indeholder således meget værdifuldt materiale, der ikke kun har militærhistorisk og personalhistorisk interesse. Den foreliggende registratur over ingeniørkorpsets arkiv er derfor et arbejdsredskab for enhver historisk interesseret.

O. F.

Årsbibliografi 1974 for dansk maritim historie- og samfundsforskning, København 1975. På dansk maritimhistorisk konference i 1974 enedes deltagerne om at nedsætte et »Kontaktudvalg for dansk maritim historie- og samfundsforskning«. Dette udvalg – hvis opgave bl.a. er på bedste måde at orientere om forskningen på dette område – satte sig som en naturlig opgave at udarbejde foreliggende bibliografi. Den registrerede litteratur omfatter bøger og artikler om emnet. Artiklerne er uddraget af årsberetninger, årbøger og tidsskrifter, alle med et maritimt indhold. Det systematiske opstillingssystem er nyt. Dette skyldes dels, at det er en specialbibliografi, dels at hensigten har været at anskue de maritime forhold udfra en tværfaglig synsvinkel. Systemet kan måske synes lidt tilfældigt, men som det fremhæves i forordet, er det foreløbig og i høj grad præget af, hvad netop 1974 bragte af litteratur. Visse emnegrupper, der normalt findes i maritime bibliografier, figurerer ikke på grund af manglende litteratur herom. Det er kontaktudvalgets tanke løbende at tilpasse opstillingsformen, således at den mest hensigtsmæssige form med tiden kan opnås. I forbindelse med placeringen af de forskellige artikler i systemet næv-

nes det, at der har været visse problemer. Disse er bl.a. søgt løst ved flere registre. Der er ialt anført 393 bøger og artikler, hvilket egentlig er ganske meget. Mange artikler er dog meget korte, på et par sider. Litteraturen belyser især nutidige maritime aspekter, f.eks. forhold vedrørende maritime institutioner, rederier og foreninger. Et overblik over den maritime forskningssituation i dag kan ikke tilvejebringes ved hjælp af denne bibliografi alene. En anden af kontaktudvalgets publikationer, *hvem forsker hvad inden for dansk maritim historie- og samfundsforskning 1974–75*, er et nødvendigt supplement. Ved at gennemse begge publikationer kan man konstatere, at de maritimt interesserede særlig beskæftiger sig med områder som redervirksomhed og lokale maritime aktiviteter. Til en vis grad er der således sket en ændring med forskningens karakter i forhold til tidligere, hvor man i højere grad beskrev maritime forhold udfra en statssynsvinkel. Denne udvikling er glædelig, fordi den kan medvirke til at skabe en større forståelse for de maritime forholds betydning for vort samfunds historie. Når dette anses for ønskeligt, skyldes det en opfattelse af, at de maritime aktiviteter i fortiden ikke har fået den plads i beskrivelsen af vort samfunds historie, som de burde. Den øgede aktivitet inden for dansk maritim historie- og samfundsforskning må derfor hilses velkommen.

O. F.

I den seneste tid har der vist sig en stigende interesse for militærhistorien. Et udslag heraf er *Militærhistoriens*

hvem forsker hvad ved Claus C. von Barnekow, Ole Louis Frantzen og Kaare E. Janson. Skrifter fra institut for historie og samfundsvidenskab Odense Universitet. Odense 1975. Baggrunden for foreliggende skrift er, at en række militærhistorisk interesserede – heriblandt redaktørerne – i 1974 dannede en gruppe, de kaldte »Militærhistorisk Kontaktudvalg«. Dette navn hang snævert sammen med den hovedopgave man satte sig, nemlig at udarbejde en militærhistoriens hvem forsker hvad. Kontaktudvalget udsendte et spørgeskema til alle tænkeligt interesserede, hvori man bad om forskellige oplysninger angående folks militærhistoriske forskning. Kun personer som besvarede skemaet er medtaget i skriftet. Besvarelserne er ofte blevet omarbejdet i sproglig og bibliografisk henseende for at opnå et vist ensartet præg. Nogen kontrol af besvarelsernes oplysninger er der generelt ikke foretaget. Skriftet indeholder 79 besvarelser, og der kan konstateres en stigende interesse for militærhistorien blandt yngre kandidater og studerende. Blandt militærhistoriens forskellige dyrkere tales der om, at denne historiske disciplin har været og er forsømt. Samtidig erkendes det dog, at en af de væsentligste årsager hertil har været en manglende dialog mellem faghistorikeren og officeren. Dette skrift kan forhåbentlig bidrage til en øget kontakt mellem disse grupper.

O. F.

Ny udgave af Dansk biografisk leksikon. Ca. 25 år efter at sidste bind af Brickas Dansk biografisk leksikon var udkommet, gik Povl Engelstoft i gang med at forberede udsendelsen af en ny

og revideret udgave. Det blev til 26 bind + et supplementsbind, der blev udgivet i årene 1933–44. Der er nu gået godt 30 år siden dette værk afsluttedes, og der er god mening i, at et værk af den karakter fornys en gang for hvert slægtled. Der er taget initiativ til en sådan ny revideret og ajourført udgave på Gyldendal, og som tidligere har Carlsbergfondet vist sin interesse ved at støtte udgivelsen økonomisk. Værkets hovedredaktør er historikeren, cand. mag. Sv. Cedergreen Bech. Med et værk af denne karakter, med dets enorme mængde af eksakte data, er det lige så sikkert som det er beklageligt, at der kan komme fejl, dels forkerte oplysninger fra begyndelsen, dels fejl opstået på grund af indtrufne ændringer. Det er klart at et af redaktionens mål er at nedbringe fejlene til et minimum, og der vil blive sat meget ind på at efterprøve data. Men en del af disse ændringer vil muligvis ikke være registreret, eller registreret på et sted, hvor man ikke uden videre vil søge. En del oplysninger vil muligvis forblive inden for en familie-kreds. Redaktionen ønsker derfor at appellere til alle brugere af *Dansk biografisk leksikon*, til folk der er interesseret i eller arbejder med personalhistorie, om at være behjælpelig. Dersom De er vidende om fejl/mangler/supplement vedrørende en eller flere artikler, bedes De skrive til os på følgende adresse, Gyldendal, Klareboderne 5, 1001 Kbh. K, tlf. (01) 11 07 75. Oplysningen bør være forsynet med kildeangivelse.

Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880–1920 er den pompøse ti-

tel på et tværfagligt projekt iværksat ved Nordisk Institut, Odense Universitet. Foreløbig er udkommet en introduktion skrevet af Jørgen Gleerup og den tidligere Askovlærer Povl Schmidt. De skitserer projektet i korte træk og foretager en grundig gennemgang af perioden 1720–1896 med vægt på Jürgen Habermas' offentlighedsbegreb. Foreløbig vil man koncentrere sig om »den agrare modoffentlighed« 1880–1900, og der er iværksat delprojekter om bl.a. vækkelserne og den nygrundtvigske bevægelse, bøndernes politiske organisationshistorie, højskolen som dannelsesinstitution og venstrepressens funktion ved start af andelsvirksomheder. Ved henvendelse til *Kulturhistorie-projektet, Nordisk Institut, Niels Bohrs Allé, 5000 Odense* kan man bestille introduktionen, tegne abonnement på skriftserien og melde sig til de kommende planlægnings- og arbejdsseminarer.

S. E.

Lokalhistorien har altid været dyrket af de få, og også i undervisningen har lokalhistoriske emner kun vundet indpas i begrænset omfang. De sidste år er der imidlertid sket en stærk vækst i interessen for lokalhistorie, som har vist sig ved oprettelsen af lokale samlinger, arkiver og museer. Ved mange større museer arbejder museumspædagoger, som gennem deres arbejde har givet mange lærere værdifuld støtte bl.a. med udarbejdelse af materiale til forskellige klassetrin. For yderligere at stimulere dette arbejde og for at få endnu flere lærere til – i alle skoleformer – at inddrage lokalhistorisk stof i undervisningen har Dansk Historisk Fæl-

lesforening nedsat et udvalg for dels at kortlægge den indsats der allerede gøres, dels for at komme med forslag om hvorledes arbejdet kan udvides og undersøge hvilket undervisningsmateriale der er brug for. En af udvalgets opgaver er at udgive en håndbog for lærere i anvendelse af lokalhistoriske emner. I udvalget sidder repræsentanter for lærere ved alle skoleformer, for skolecentralerne, museerne og Dansk Historisk Fællesforening. Udvalgets formand er seminarielektor Verner Bruhn, Tulipanvej 24, 6700 Esbjerg, der gerne modtager henvendelser med forslag og ideer fra interesserede lærere.

Forlaget »Clio« der har specialiseret sig i genudgivelse af kilder til dansk økonomisk og social historie har udsendt Louis Pio: »Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet« (1877). Samtidig har man fået den udmærkede idé at udsende fire postkort med historiske motiver – en Klæstruptegning af ladegårdsllemmerne på vej til arbejde, to satiriske tegninger fra Corsaren i 1840'erne og en gengivelse af en side af en læsebog fra forrige århundrede med moraliserende tekst og billede over emnet »Lønnen«. Kortene kan købes i 20 stk. pakninger med 5 af hver for blot kr. 6.00.

100-året for kvinders adgang til universitetet markeres af danske kvindelige jurister ved udsendelse af festskriftet »Jura og kvinder«, hvis 22 artikler af fællespræg dog kun har dette ene, at de er skrevet af kvindelige ju-

riste. De fleste af artiklerne behandler juridiske emner, en del heraf specielt kvindens retslige stilling i nutiden. For den historisk interesserede må fremhæves Inger Dübecks historiske rids »Lærde damer«, kvindelige akademikere og kvindelige jurister« (s. 11–30), Beth Grothe Nielsens tankevækkende artikel om barnedrab (s. 122–136) og Ruth Nielsens behandling af en materialistisk kvinderetsteoris opståen (s. 314–330). Skriftet afsluttes med en fortegnelse over examinatae et candidatae juris ved Københavns og Århus universitet.

S. K. B.

Geologi, plante- og dyreliv – hører det hjemme i et lokalhistorisk værk? Det er botanikeren Egil Ingvar Aune, der stiller spørgsmålet i Heimen 1975, nr. 3. Naturgrundlaget har været afgørende for bosætningen og for næringsgrenenes udvikling, men efter Aunes mening kommer denne sammenhæng ikke særlig tydeligt frem i de bygdebøger, han gennemgår i artiklen. De naturfaglige afsnit bliver let præget af »museal« tankegang, således at der berettes om sjældne planter, dyr og sten. Forfatteren mener dog ikke man skal udelade disse afsnit. De bør derimod redigeres mere stramt. Og så skal de skrives *først*, så de kan tjene som grundlag for de historiske afsnit af bogen. – Også danske lokalhistorikere burde nok overveje disse synspunkter.

K. P.

Mediaeval Scandinavia hører til de snart ikke helt få nyere skandinaviske tidsskrifter, der af hensyn til en inter-

national læserkreds udelukkende bringer bidrag på hovedsprogene, overvejende engelsk. Titlen dækker sigtet med tidsskriftet godt. De årlige bind har siden starten i 1968 indeholdt et bredt spektrum af bidrag til belysning af skandinaviske og islandske kultur- og samfundsforhold. Filologer, historikere, arkæologer m.fl. har her under samme tag fået mulighed for at bidrage til en øget forståelse for deres fælles studieobjekt. Det må være en rigtig tanke. Initiativ og redaktion er knyttet til Odense Universitet, men det har fra starten sikret sig en international redaktionskomité og en tilsvarende kreds af bidragydere, der hurtigt har placeret tidsskriftet blandt landets betydningsfulde. *Mediaeval Scandinavia* henvender sig vel især til fagfolk, men andre kan utvivlsomt have glæde af at kikke med over skulderen. Som smagsprøver kan fra 1973-bindet nævnes Lene Demidoffs »The Poppo Legend«, der følger den kendte missionshistorie fra dens første spire o. 970 til det 12. og 13. årh.s bearbejdelser, sådan som vi vel bedst kender den dramatiske begivenhed. I samme bind har Brian Patrick McGuire redegjort for »Property and Politics at Esum Abbey: 1151–1251«, der giver et spændende billede af det store klostres første tid, dets betydelige godserhvervelser og stridigheder, men i høj grad også dets afhængighed af de stores velvilje. Henrik M. Jansen har i »Archeological investigations in medieval Svendborg« aflagt rapport om dele af det omfattende byarkæologiske projekt i Svendborg. Denne artikel vil dog forhåbentlig hurtigt blive overflødiggjort af en større publikation . . . Det er også værd at nævne

Jørgen Steen Jensens »Danish Money in the Fourteenth Century«, der vist for første gang inddrager det vældige Kirial-møntfund i en større mønthistorisk sammenhæng, men som desuden er lærerig læsning for den, der gerne vil have et indblik i dansk middelalderlig mønthistorie og dens problemer. Også 1974-bindet har sin møntafhandling. Her giver Kirsten Bendixen i »The first Merovingian Coin-Treasure from Denmark« en redegørelse for et sikkert meget vigtigt møntfund ved Dankirk syd for Ribe, der giver rimelig grund til at formode en mere betydningsfuld handelskontakt mod syd og vest i det 8. årh. end hidtil antaget. Dette binds vægtigste bidrag er dog nok en 100 sider stor diskussion om Jelling, hvor forskere, især runologer og arkæologer, giver en grundig oversigt over vor nuværende viden om dette gådefulde, men stadig lige fængslende monument fra vikingetiden. Mediaeval Scandinavia bringer i hvert bind en mindre afdeling anmeldelser og noter.

K. C.

Finn Friis: *Les Suisses au Danemark a travers les ages* (1975) er et særtryk af tidsskriftet »Versailles«, men det kan erhverves særskilt. Afhandlingens titel dækker meget bogstaveligt dens indhold, idet fremstillingen er ordnet dels kronologisk, dels tematisk, men især biografisk. Materien i fremstillingen er en række summariske personbiografier, som, da forf. har tilstræbt at få rub og stub med, forbliver ved det anekdotiske. Da denne artikel antagelig først og fremmest henvender sig til et fransktalende publikum, kunne man

have ønsket sig, at forf. havde gjort mere ud af personligheder, der har arbejdet med danske forhold, som fx. Reverdil, Mallet og Bonstetten – måske på bekostning af de schweiziske lejesoldater fra 1600-tallet. Disse krigskarle er jo fælleseuropæisk kulturgods, – ikke mindst i Trediveårskrigenes århundrede. Afhandlingens tyngdepunkter ligger i de små afsnit om den reformerte menighed i Gothersgade, de schweiziske konditorier og restauranter i Danmark, den schweiziske mejeridrift og osteproduktion, som dog nok især giver vidnesbyrd om danske driftige, der søgte Schweiz, – samt endelig i redegørelsen for dansk-schweizisk organisationsarbejde siden midten af forrige århundrede, privat som officieit. Når man læser Finn Friis' afhandling falder det i øjnene, at der i forholdet mellem Schweiz og Danmark mangler et kulturelt kraftcenter; – såvel Schweiz som Danmark ligger i kulturelle grænseområder, og derfor bliver indholdet af en fremstilling som denne let noget tilfældigt. Et personregister ville dog have gjort gavn – af hensyn til overskueligheden. *Hæftet koster 30 kr. + porto hos Det danske Selskab i København.*

S. C.

Blandt de danske kistebilleder findes et med et ejendommeligt motiv: »*Flittige søer og dovne møer*«, en sovende pige ved spinderokken og 5 svin travlt beskæftiget med at spinde garn, vinde o.s.v. Dette motiv har en lang historie helt tilbage til middelalderen og kendes fra en række forskellige lande med skiftende udlægning af billedets indhold, der ikke altid har været morali-

sende vendt mod tjenestefolkene. Redegørelsen for dette motiv gives af den lundensiske professor Bringéus, der med vanlig lærdom og overblik ikke blot får hovedsagen med, men også får vendt småstenene på sin vej.

H. R.

Kulturhistorikerne bør følge med i, hvad der publiceres i Kirkehistoriske Samlinger. I årbogen for 1974 har Elisabeth Dons Christensen fremlagt et afsnit af sit speciale om *mormonerne første år i Danmark 1850–64* under titlen: En komparativ undersøgelse af mormon- og baptistsamfundets sociale struktur i Vendsyssel og Aalborg på basis af folketællingen i 1855. – Forf. vender sig kritisk mod P. G. Lindhardts udsagn om, at mormonerne »sigtede på en åndelig og socialt lavtstående befolkning«. Det er ialtfald ikke hele forklaringen, og det er ikke et forhold, der er enestående for mormonerne. En direkte illustration til de fremførte synspunkter kan hentes i Henry Petersens publicerede præsteindberetninger fra Viborg Stift 1854–1889, der følger lige efter den førstnævnte artikel.

H. R.

Vartovbogen 1975 er en samling meget forskelligartede artikler, der for de flestes vedkommende tager udgangspunkt i det grundtvigske. Poul Engberg behandler især forholdet mellem grundtvigianismen og brandesianismen og har iøvrigt en del synspunkter fælles med Gleerup og Schmidt. »Den politiske grundtvigianisme i 1860erne« hedder en specialeafhandling afleveret

ved Århus Universitet, og Birgitte Møller Petersen offentliggør her et afsnit om den første grundtvigske organisationsdannelse »Foreningen for Frihed i Folkekirken«, stiftet 1863. Med udgangspunkt i foreningen opstiller forfatteren en grundtvigsk organisationsmodel, hvor en københavnsk inderkreds opretholder personlige kontakter med »Venner« over hele landet, der derefter bringer »Ordet« til det grundtvigske lægfolk. Hun finder, at strukturen var overordentlig løs og udelukkende byggede på kontakt mellem enkeltindivider, men den fungerede ikke desto mindre. Hvem var dette grundtvigske lægfolk egentlig. Birgitte Møller Petersen formoder, at de skal søges i miljøerne omkring valgmenigheder og fri- og højskoler, og hun anfører, at personer, der var tilknyttet alle tre organisationsformer, var de »ægte« grundtvigianere. Det er sikkert korrekt, at studiet af institutionerne er vejen til at trænge ind i grundtvigianismen. Povl Bendix Knudsen forsøger i en interessant artikel at nå til en helhedsbetragtning af de politiske partier i det 19. og 20. århundrede og behandler bl.a. Grundtvigs kritiske holdning og Hørups og Bjørnsøns positive stilling til partisystemet. Endelig portrætteres den grundtvigske rigsdagsmand Harald Holm overordentlig kortfattet af provst Jens Jelsbak.

S. E.

Nyt om besættelsestidens historie. Årsskrifter for Frihedsmuseets Venner 1973–75. Foreningen »Frihedsmuseets Venner« blev stiftet i 1972 med det formål at støtte »Museet for Dan-

marks Frihedskamp 1940–45« og iøvrigt på alle måder at fremme interessen for besættelsestiden. Som led i denne opgave har man udsendt sine første årsskrifter. Udover årsberetninger om museets og foreningens virksomhed indeholder hver årgang et større og et mindre bidrag om besættelsestidens historie. Det første årsskrifts hovedindlæg er »I neutral havn« af Finn Løkkegaard. Artiklen belyser den situation, mange danske søfolk i oversøisk fart befandt sig i, da Danmark blev besat i april 1940. Skulle man sejle – og i givet fald for de allierede? Eller skulle man blive liggende i neutral havn og afvente udviklingen? Ved et møde den 29. maj 1940 i New York samledes 18 danske kaptajner sammen med den danske gesandt i Washington Henrik Kauffmann for at drøfte dette spørgsmål. Forfatteren anskueliggør begivenheden ved at gengive de samtidige kilder, der omhandler mødet. Ligeledes gengives et udsnit af en matros' erindringer. Ved således at fremlægge aktørernes informationsgrundlag, selve beslutningsprocessen og en reaktion på begivenheden giver Finn Løkkegaard læseren lejlighed til selv at vurdere situationen. Årgang 1974 har fået navn efter hovedartiklen »Kapløb om Danmark« også af Finn Løkkegaard, som hermed kommer med et bidrag til belysning af Danmarks strategiske situation i slutfasen af 2. verdenskrig. Udgangspunktet er det spændende spørgsmål, om der fandt et kapløb sted mellem England og Sovjet om at nå Danmark først. Forfatteren har valgt at behandle spørgsmålet ved at vurdere de fremstillinger, der påberåber sig en vis dokumentation. Det lykkes

ikke at afklare spørgsmålet, fordi det eksisterende materiale er for spinkelt. Titlen på årgang 1975 er »Mørklagte rejser«. Herved refereres til hovedindlægget, »Vi sender flygtningen til Sverige«, der er baseret på et manuskript af den kendte modstandsmand »Tom«, hvis egentlige navn var Robert Jensen. Allerede under krigen begyndte han på en beretning om sit arbejde med organiseringen af flygtningeruterne mellem Danmark og Sverige. Han nåede kun at nedskrive begivenhederne omhandlende efteråret 1943, idet han i sommeren 1944 blev dræbt under en ildkamp med gestapo. Toms manuskript ligger i Frihedsmuseets arkiv. Det gengives ordret. Kun indledningen og et par sider til sidst er udeladt. Selve artiklen indledes med en kort redegørelse om Robert Jensen og hans arbejde under krigen. Herefter får Tom lov til at fortælle. Beretningen hverken kommenteres eller vurderes, hvilket er udmærket, fordi den taler for sig selv. Med disse årsskrifter har Frihedsmuseets Venner taget et værdifuldt initiativ til at udbrede kendskabet til besættelsestidens historie.

O. F.

Museumsforeningen for Hørsholm og Omegn udsendte i 1974 en lille net publikation: *Svend Jensen: Hørsholm Mindes, Af en Hørsholmborgers erindringer*. Svend Jensen var barnefødt i Hørsholm og havde som malermester hele sin gerning i byen til sin død i 1973. Minderne er blevet til på opfordring af Museumsforeningen, der glæder sig over, »at kunne sende medlemmerne et årsskrift af en mand, der

havde sans for at berette om dagliglivets hændelser og om Hørsholms beboere, således at læseren kan fornemme noget af byens fordums liv og hygge«. Det er jævnt og ligefrem fortælling, stort og småt som tankerne har meldt sig, men ofte fortalt med god ironi; fortællingen rummer nogle kostelige portrætskitser af byens borgere i de første årtier af århundredet, og dem kan man læse uden at være fra Hørsholm. Men dette Lidenlund er i opløsning. Trafikoplægninger har faret hårdt med Hørsholm, og mere sker. Svend Jensens meddelelser om håndværkerne i Lillegade er idag kulturhistorie, men snart er også Lillegade væk. Denne lille bog fastholder meget af det, der nu er revet ned, med sine mange og gode illustrationer; – nogle meget smukke, og de skyldes som regel Svend Jensen, thi han er især en god fotograf.

S. C.

Valgmenigheden i Ubberup udgav ved 100 års jubilæet i 1973 et festskrift, hvor bl.a. den nuværende og den tidligere præst fortæller om menigheden i stort og småt. Fest- og jubilæumsskrifter er jo oftest domineret af personalhistorien, og der berettes da også en del om præsterne Hoff, Carl Koch og Uffe Hansen – men teksten rummer desuden en sådan mængde af detaljer, at læseren får mulighed for at danne sig et indtryk af menighedens særpræg. De lokale forudsætninger for menighedens dannelse behandles af Erik Nissen, den nuværende præst, og han lægger vægt på arven fra vækkelsen og Beck, Hoff og Triers arbejde

i årene før 1873, men han fremhæver også friskolekredsene som grobund for valgmenigheden. Uffe Hansen, præst 1925–65 kritiserer i et lille kapitel P. G. Lindhardt's formulering i Vækkelser og kirkelige Retningers førsteudgave og argumenterer bl.a. ved hjælp af en simpel optælling af medlemmernes stillingsangivelse for, at der ikke var sociale skel i menigheden. Hans afsnit er iøvrigt i udpræget grad kilde til deres ophavsmand. Det er næppe muligt for en så indlevet grundtvigianer at give en dækkende skildring af emnet.

S. E.

Stationsbyen er nu ofte så gammel, at fænomenet kan vurderes fra rimelig afstand. Tølløse station anlagdes 1874, og årbogen Fra Holbæk Amt 1974 har helt overvejende artikler om den 100-årige. Grundstammen er en i 1944 afleveret artikel om Tølløse stationsby 1874–1940 af afdøde sognefoged, postbud og sognerådsmedlem N. P. Nielsen; han var personligt kender af udviklingen og fortæller med lune derom, bl.a. da indehaveren af Carlsberg-depotet, valgt på landdistriktets liste, ved at stemme for et af landboerne uønsket alderdomshjem, opført 1927, i de første år blev genstand for »forfølgelse« og øget salg af Tuborg øl. Det er i det hele et meget læseligt hæfte, formentlig mest for Tølløseboere; mere generelle træk om en stationsby kan vel også uddrages. Det er nok vanskeligt at tilgodese såvel lokale interesser og historikernes ønsker om belysning af stationsbyen som sådan på samme tid og i kort, læselig form. Fyldigst er skolevæsenet belyst, og det er unormalt

kraftigt udviklet ved Tølløse station, med kommunalt skolevæsen, privat realskole med kostskole foruden baptisternes ret sent (1928) tilflyttede højskole med real- og efterskole samt prædikantskole. Hæftet har også afsnit om Indre Mission og den grundtvigske bevægelse, så det er begrænset, hvor dybt der har kunnet graves på de godt 100 sider, stationsbyen har fået; der afsluttes med EDB-behandling af folketællingerne 1880, 1890, 1901 og 1911, der viser »gennemtræk« i stationsbyen med stor til- og fraflytning. Det er videnskaben, der taler her. Årsagerne til det store gennemtræk siges at falde uden for artiklens rammer.

C. R. H.

Topografiske skildringer i nyugaver. I den første trediedel af det 19. årh. var den rationalistiske præst en hyppigt forekommende gejstlig type. Disse præster har fået deres indsats skildret af deres fjender – vækkelsernes folk – og i sine visitatsdagbøger har biskop J. P. Mynster bedømt dem hårdt. Til deres dyder hørte imidlertid en omfattende og interesseret deltagelse i de mange gøremål af forskellig art, der nu engang henhørte under gejstlighedens embedsområde. Mange var skoleinteresserede, andre gjorde en indsats inden for fattigforsorgen eller var foregangsmænd på landbrugets område. Det er også denne generation af præster, vi skylder mange af de statistiske økonomiske eller topografiske beskrivelser af sogne eller større landområder. To sådanne skildringer foreligger nu – den ene i optryk, den anden for første gang udgivet. *Fr. Chr. Lund: Be-*

skrivelse over Øen Thorseng stammer fra 1823 (nyudgivet 1973) skyldte sin fremkomst et initiativ fra amtsprovst Vedel, Skaarup, der opfordrede de ham undergivne sognepræster til at behandle deres respektive sogne. Fornuftigvis gik Tåsingepresterne i samarbejde, og resultatet blev en fyldig, ofte kyndig og veldokumenteret beskrivelse af øen. Kapitlet: »Thorsengs Indvaanere, deres Levemaade, Kultur, Sundhedstilstand og Sprog« er en også meget morsom og »set« beskrivelse af befolkningens forhold. *Poul Sørensen (udg.): Samsøe og Tunøe. Topografisk beskrevne af J. H. Larsen 1849 (1974)* har ikke tidligere været trykt, men foreligger her med indledning, noter og udmærkede illustrationer fra M. Rørbyes hånd, dateret 1847. Denne beskrivelse er mere kortfattet end den foregående, og Larsen har ikke Lund og hans kollegers indsigt, men den rummer foruden tidstypiske spekulationer af naturejendommeligheder også markante synspunkter på samfundsforholdene på øerne. Begge skildringer indeholder et væld af konkrete oplysninger vedrørende praktiske, erhvervmæssige forhold og de spejler begge en bred interesse for menneskelig aktivitet og samfundsforhold.

Friedrich Jessen: Kirche im Grenzland, hæfte 27 i Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nord-schleswig (1973), er et festskrift udsendt i anledning af 50-året for oprettelsen af den hjemmetyske menighed i Sønderjylland i 1923. Forf. indleder med en kort oversigt over de nationale og politiske forhold, der førte til de-

lingen af hertugdømmet Slesvig i 1920 – med særligt henblik på kirkelige forhold. Derefter redegør han for dansen af en mindretalskirke, dens virke i Sønderjylland, og samarbejdet med den danske folkekirke og de kirkelige myndigheder syd for grænsen. Det tyske kirkeliv belyses overalt ved gældende lovgivning. Fremstillingen omfatter desuden præstefortegnelser med omfattende biografier, ligesom der gøres rede for det tyske menighedsarbejdes befolkningsmæssige underlag. Afhandlingen er i hovedsagen institutionshistorie, men indirekte afspejler den historiske fremstilling tillige det tyske mindretals vilkår i Danmark under skiftende politiske forhold.

S. C.

Bro og By, En Folkebog om Holstebro (1974), står klarest for læseren som dokument fra en by med en målbevidst kommunalpolitik. Det er kommunaldirektør *Jens Johansen*, der med bogens tredje del, »Efter 1945, Udviklingspolitik og planlægning«, opfylder redaktionens ønske om en åjourført byhistorie til købstadens 700-års-jubilæum. Museumsinspektør *Steffen Linvalds* afsnit »Holstebros historie 1274–1945« kan alene på grund af sit beskedne omfang (hele bogen rummer 134 sider) ikke betragtes som afløser for *J. Aldals* mange arbejder. Men Linvald causerer let over begivenheder og institutioner i byens historie i klart afrundede kapitler med gode overskrifter, der gør det let at orientere sig efter et bestemt emne. Når bogen kalder sig en folkebog, må man dog undre sig over, at 1800-tal-

lets store folkelige bevægelser, vækkelserne, kun omtales stedmoderligt. Litteraturfortegnelsen til Linvalds afsnit er i øvrigt ufuldstændig, sammenholdt med *H. Bruun: Dansk Historisk Bibliografi 1913–1942*. Museumsinspektør *Thorkild Ramskou* har forfattet første del, »Holstebroegnens forhistorie«. Som Linvald peger på er det tvivlsomt om købstaden har rødder så langt tilbage, men man ser at redaktionen har anlagt vide perspektiver. Prisen er 7 kr. hos boghandlerne i Holstebro.

S. C.

Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institut har påbegyndt udgivelsen af *protokoll for Venstres Stortingsgruppe 1883–1940* ved *Rolf Danielsen*. Det foreliggende bind I (1975) dækker perioden 1883–1924, og det forudses fulgt op af yderligere tre bind, udsendt i hastig takt. Bind IV vil rumme sag- og personregistre, og når det foreligger er det tanken at anmelde udgivelsen samlet.

S. C.

På Statens historiska Museum er man i færd med at opbygge en *samling af håndværksredskaber* fra den sidste periode af håndværksfremstillet værktøj for at kunne belyse de jordfundne genstande fra middelalderen, som ofte er fragmentarisk bevaret. Som forfatteren *Göran Tegnér* skriver i *Fornvännen* 1973, h. 4 har redskabsformer i mange tilfælde ikke undergået større forandringer gennem lange tidsrum. »Därför är det berättigat, att vid identifiering av medeltida verktyg och frag-

ment söka lösningar inte bara bland medeltida avbildningar utan även bland redskap som använts ända in i vår tid.« Anvendeligheden demonstreres ved gennemgang af en række redskabsformer.

H. R.

Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte er – naturligt nok – vældigt teologisk orienteret i sine anlæg. Det betyder, at man fortrinsvis må søge stof af almen historisk interesse i tidsskriftets bidrag til middelalder og reformationstid. Af det foreliggende hæfte, 2. række bd. 20–31 (*Beiträge und Mitteilungen 1974–75*), vil jeg således fremhæve fire ting. *Elfriede Kelm* undersøger »Das Buch im Chore der Preetzer Klosterkirche« [1487] og kommer til det resultat, at

»So bleibt das Buch im Chore ein Privatwerk . . . – ein Buch für ihre [Anna de Bockwolde] Hausgemeinschaft«. Til reformationshistorien fortæller *Peter Meinold* om en af de første »martyrer« for Luthers forkyndelse i »*Heinrich von Zütphen und die Anfänge der Reformation in Ditmarschen*«. Og *Erwin Freytag* meddeler et brev til oplysning af Lybæks stilling til lutherdommen i »*Die Reichstadt Lübeck und der Schmalkaldische Bund. Ein Brief der Bundesführung an Bürgermeister und Rat der Stadt vom 1. September 1536*«.

Et bidrag til luthersk-nordtysk lærdomshistorie bringer *Erwin Freytag* desuden i sin lille introduktion »*Die Academia Holsato-Schaumburgica in Rinteln*«, – med omfattende litteraturreferencer.

S. C.